

УДК 821.161.2.09

Мирослава Іванишин, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури та теорії літератури
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ТЕОРІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ТА ІДЕЇ

У статті окреслено основні риси теоретичної літературознавчої моделі на основі типів історико-літературних інтерпретацій дискурсу національної ідентичності.

З'ясовано основні системостворчі елементи, зокрема концептуальні принципи та ідеї, гіпотетичної моделі дискурсу національної ідентичності у репрезентованих монографіях.

Ключові слова: національна ідентичність, принцип, націоналізм, дискурс національної ідентичності.

Літ. 15.

Мирослава Іванишин, кандидат филологических наук,
доцент кафедры украинской литературы и теории литературы
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

ТЕОРИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В УКРАИНСКОМ ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИИ: КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПРИНЦИПЫ И ИДЕИ

В статье обозначены основные черты теоретической литературоведческой модели на основе типов историко-литературных интерпретаций дискурса национальной идентичности.

Выявлены основные системообразующие элементы, в частности концептуальные принципы и идеи, гипотетической модели дискурса национальной идентичности в представленных монографиях.

Ключевые слова: национальная идентичность, принцип, национализм, дискурс национальной идентичности.

Myroslava Ivanyshyn, Ph.D. (Philology)
Docent of Ukrainian Literature and Theory of Literature Department
Drohobych State Pedagogical University by I. Franko

THE THEORY OF NATIONAL IDENTITY IN THE UKRAINIAN LITERARY: A CONCEPTUAL PRINCIPLES AND IDEAS

The paper outlines the main features of theoretical literary Criticism model based on the types of historical and literary interpretations of the discourse of national identity. It was shown main backbone elements, including conceptual principles and ideas of a hypothetical model of the discourse of national identity in the considered books.

Keywords: national identity, principle, nationalism, the discourse of national identity.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У статті спробуємо окреслити основні риси теоретичної літературознавчої моделі на основі типів історико-літературних інтерпретацій дискурсу національної ідентичності репрезентативних монографій кінця ХХ – початку ХХІ століття історико-теоретичного та історико-літературного характеру, авторства С. Андрусів (“Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст.” (2000), О. Вертія (“Народні джерела національної самобутності української літератури 70 – 90-х років ХІХ століття” (2005), Ю. Мариненка (“Місія: проблеми національної ідентичності в українській прозі 40 – 50-х років ХХ століття” (2004), В. Моренця

(“Національні шляхи поетичного модерну першої половини ХХ ст.: Україна і Польща” (2001), Л. Сеника (“Роман опору. Український роман 20-х років: проблема національної ідентичності” (2002), Н. Шумило (“Під знаком національної самобутності. Українська художня проза і літературна критика кінця ХІХ – поч. ХХ ст.” (2003), враховуючи кілька засновкових моментів. По-перше, будемо мати на увазі істотну постколоніальну спрямованість досліджуваних історико-літературних текстів. По-друге, виявлений вище взаємозв'язок методологія / дискурс дозволяє окреслити теоретичну структуру в межах цієї постколоніальності. По-третє, варто враховувати ідейно-теоретичний потенціал самих історико-літературних досвідів. Не випадково ще з ХІХ ст. історію літератури,

цю важливу літературознавчу дисципліну, розглядають як історію ідей та їх художніх форм [8], що, наприклад, Олександр Веселовський розумів як “історію суспільної думки в образно-поетичному переживанні й у формах, що його виражають” [5, 42].

Водночас враховуватимемо також низку загальнонаукових методологічних аспектів, пов’язаних із поняттями теорії, принципу, концепції, моделі та гіпотези. Йдеться про розгляд теорії як “системи понять, висловлювань, умовиводів, зведених до єдиного об’єднаного начала, роль якого відіграє певна узагальнююча ідея” [13, 633], як “ланцюжка взаємозв’язаних законів” [11, 59], як “зв’язну систему понять, покликану в узагальненій формі представити деяку сукупність даних експеримента і спостереження” [6, 152], зрештою, як “сукупності внутрішньо пов’язаних тверджень (категоричних суджень) про певну сферу дійсності” [7, 21]. Соціолог Альфред Шюц у цьому випадку розглядає теорію як “детерміновані стосунки між низкою змінних, в термінах яких емпірично встановлені регулярності можуть бути пояснені” [15, 103].

Акцентування на цих та й наступних загальнонаукових речах не видається зайвим на початку ХХІ ст., оскільки, як твердить польський дослідник Едвард Касперський, сучасна критика теорії (та й інших ґносеологічних сфер) породжує певні сумніви щодо неї, зумовлює відсутність постійного і певного закорінення: “...розхитана самототожність суб’єкта пізнання, невизначеність і текучість предмету, гібридність мови, випадковість зацікавленень, частковість пізнавальних результатів, їхня умовність і непостійність, непевність повноважень, засилля метатеоретичної думки. Це породжує втечу в негативізм, “локальні” та “ситуативні” теорії сумнівної якості, вкрай релятивістський історизм, вузький емпіризм. Доказовою силою теорії стає несподіваний сенсуальний досвід, внутрішнє переконання дослідника, конформізм думки, випадкова ідея. У результаті справжня, поглиблена й відповідальна теоретична думка покривається, мов оболонкою, численними підробками, які несвідомо пародіюють ретельні і творчі праці з цієї галузі”. А це, своїм чином, провокує, на думку польського автора, запитання про “кінець теорії” [7, 27].

Зв’язок роботи з науковими планами, програмами, темами. Дослідження виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень кафедри української літератури та теорії літератури Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

“Українська література ХІХ – ХХІ ст. в літературознавчих дискурсах: теоретичному, історичному, критичному, методичному”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв’язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Можна спостерегти, що так чи інакше питання національної самобутності у метадискурсивному сенсі актуалізували дослідники різних поколінь та методологічних спрямувань: С. Андрусів, Ю. Барабаш, О. Баган, Є. Баран, М. Бондар, Я. Гарасим, Р. Голод, Г. Грабович, С. Гречанюк, Р. Гром’як, Т. Гундорова, І. Денисюк, І. Дзюба, В. Дончик, М. Жулинський, Н. Зборовська, М. Зубрицька, М. Ільницький, С. Квіт, Г. Клочек, Ю. Ковалів, В. Марко, Б. Мельничук, В. Моренець, Л. Мороз, М. Наєнко, С. Павличко, М. Павлишин, Є. Панченко, В. Пахаренко, О. Пахльовська, Я. Поліщук, В. Працьовитий, О. Пронкевич, І. Руснак, Т. Салига, Г. Сивокінь, Л. Скупейко, Л. Тарнашинська, А. Ткаченко, І. Фізер, К. Фролова, С. Хоменко, М. Шкандрій, О. Яровий та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета роботи полягає у виявленні та структуруванні основних концептів та ідей теоретичної літературознавчої моделі на основі типів історико-літературних інтерпретацій дискурсу національної ідентичності в українському літературознавстві доби незалежності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Звернемося до конститутивних елементів будь-якої теорії – до принципів. Там ітиметься про той різновид принципів, який називають “принципами пізнання” (на відміну від “принципів буття” чи “внутрішніх переконань людини”). Саме ці пов’язані між собою принципи є базою для будь-якої теоретичної системи знання [13, 519]. Фактично йдеться про системотворчі теоретичні елементи (закони, закономірності чи ідеї), про вихідні, найбільш загальні твердження, узгоджені одне з одним”, що “утворюють основу, з якої виводяться всі інші твердження. При цьому виходимо на термін “концепція”, яка може означати і систему понять чи спосіб розуміння, й концептуальний принцип, концепт – “основну ідею будь-якої теорії” [13, 301].

Оскільки дискурс національної ідентичності є складним, недостатньо вивченим феноменом у межах новітньої української науки про літературу, то доречним є вивчати його теоретичний рівень шляхом створення моделі. Йдеться про таку структуру дискурсу національної самобутності,

яка адекватно відображає його визначальні принципи [13, 391]. У такому випадку й справді можна сказати, що “зрозуміти – значить побудувати модель” [6, 82]. Однак конкретний обсяг доказової бази, що впливає з мети та завдань цієї студії, не дозволяє зробити остаточні умовиводи. Тому у цьому випадку, на цьому етапі літературознавчого дослідження постколоніального дискурсу національної ідентичності доречно створювати гіпотетичну модель. Оскільки гіпотеза є тим способом пізнавальної діяльності й побудови ймовірного знання, коли “формулюється одна з можливих відповідей на питання, що виникло під час дослідження” [13, 121]. Фактично, у випадку гіпотези маємо справу із неперевіраним законом, із положенням чи теорією, яка ще не отримала загального визнання [11, 63]. Подальше вивчення націоцентричних літературознавчих міркувань та висловлювань, зокрема й у сферах теорії літератури та літературної критики, сподіваємось, дозволить висунути й інші гіпотези, вивіряння й доведення яких дозволить вибрати найбільш евристично переконливі та методологічно продуктивні.

Розглянемо тепер, яку гіпотетичну теоретичну модель – структуру концептуальних принципів – можемо вибудувати на основі вивчення історико-літературного постколоніального дискурсу в межах досліджуваних монографій. Для цього узагальнено виявлені нами у попередньому підрозділі принципи наукового мислення та висловлювання, що характерні для кожного із досліджуваних авторів. Структурування провадитимемо у межах трьох споріднених та тісно взаємопов'язаних (в окремих моментах – просто тотожних) рубрик, що формують теоретико-методологічний рівень аналізованого дискурсу національної самототожності: української й світової націософської та націологічної традиції, постколоніалістичної методології та загального літературознавчого мислення.

У межах закоріненості в націософську та націологічну традицію можемо виділити наступні концептуальні принципи:

1) Усвідомлення важливості для художньої та наукової творчості національної ідеї, що зумовлює поглиблене вивчення понять “нація”, “національні цінності”, “націоналізм” як пріоритетних.

При цьому нація – “національно-культурний організм” – розглядається як “певна автономна система, що входить у надсистему – людство-світ – має свої підсистеми (особа-сім'я-класи-професійні страти, регіональні тощо)” [6, 23]. Націоналізм натомість бачиться суголосно

націологічним концепціям як фактор захисту і творення національної ідентичності, як “маніфестація європейської совісті”. При цьому національній ідеї відводиться ключова роль як головному системотворчому чинникові української літератури. Слідом за Ю. Барабашем, учений розглядає її як ідею України – “концентроване втілення національної ідеї як імперативу історичного призначення українства, чинника його національної самосвідомості, державотворчих інтенцій, змагань до незалежності, жити в “своїй хаті” за законами своєї правди, сили і волі” [9, 8–9]. У вітчизняній філософсько-інтерпретаційній традиції, як переконливо показує дослідження О. Вертія, особливого значення набуває та актуалізація української ідеї, що відбулася у ХІХ ст. Можна помітити тут суголосність розуміння дискурсу національної ідентичності українських авторів із уже згадуваним поняттям “національного дискурсу” у М. Деляпер'є, який французький вчений розглядає як “безпосереднє і свідоме вираження національної ідеї, що інтегрує пам'ять і традицію окремих народів”.

2) Розгляд національної спільноти як колективної (інтегральної) особи.

При цьому дослідниками використовується окрім українського (Потебня, Франко, Єфремов, Донцов, Маланюк та ін.), також і світовий досвід (Платон, Гердер, Гумбольдт, Бердяєв, Лоський, Карсавін, Юнг та ін.).

3) Обґрунтування самототожності й самодостатності кожної національної культури, що зумовлює й постійне врахування науковим розумом власного “національного шляху” розвитку кожної національної літератури.

Дослідники наголошують при цьому на різних аналітичних моментах. Н. Шумило, наприклад, використовує термін “національна іманентність”: “Категорія національної іманентності, перенесена з філософії до літературознавства, значно перекиваючи поняття органічності художнього мислення щодо менталітету народу, у застосування до літературного процесу згаданого перехідного періоду (кінця ХІХ – початку ХХ ст. – М.І.) передбачає не лише саморозвиток, а й трансформацію інонаціональних впливів згідно з внутрішніми еволюційними закономірностями, а відтак архетипи постають визначальними самоідентифікаційними факторами. Претендуючи на базове методологічне поняття, категорія національної іманентності набуває ваги аспекту і дає плідні наслідки аналізу художніх явищ лише за умови вивчення літератури (ширше культури) як саоморганізуючої складної системи” [14, 27,

29]. А. В. Моренець, окреслюючи мету власного дослідження, допомагає читачеві усвідомити, що поняття національної ідентичності є для нього одним із ключових: “Таким чином, ми виходимо з того, що спільний для української і польської поезій рух від традиційних міметичних форм і смислів, які домінували на схилку позитивізму в обох літературах, до дедалі більшої гетерогенічності авторської свідомості з відповідним поширенням різноманітних поетик релятивних співвідношень та неміметичних, а далі й нереферентних поетичних структур відбувається власними національними шляхами. Дана студія є першою спробою їх приблизного окреслення у просторі останнього сторіччя через зіставлення конвенцій, іманентних спонук і властивих філософсько-стильових здобутків кожної з національних літератур” [10, 10].

4) Розгляд поняття національної ідентичності як ключового, найбільш евристичного й актуального для української гуманітаристики, зокрема літературознавства.

Не випадково Л. Сенік у цьому зв’язку пропонує власне літературознавче визначення національної ідентичності: “Термін “національна ідентичність” стосовно літератури, – вказує дослідник, – це збереження найсуттєвіших національних ознак: мови, психології, мислення (свідомості), способу буття, звичаїв, релігії, осмислення сучасного і минулого в світлі національної ідеї, послідовне відстоювання політичних, культурно-духовних прав нації, державності як єдино можливої форми нормального існування національної спільноти для її самоствердження, життєдіяльності й розвитку”. А С. Андрусів дає визначення поняттю “національне”, що може розглядатися як еквівалент поняттю “національна ідентичність” і відіграє важливу роль під час вивчення літератури як націотворчої нарації: “Національне – це надособистісна сила бажання особистостей спільно творити текстуальне тіло своєї культури, розповідати разом собі і світові своєю мовою історії про своє минуле-теперішнє-майбутнє. Одно слово, національне – це культура” [1, 27].

5) Усвідомлення національного сенсу свободи творчості.

Одним із зразків національного сенсу свободи творчості стає, наприклад, протиставлення соцреалістичної традиції і традиції вільної творчості: “...вимога ортодоксальних критиків 20-х років малювати або робітника, або селянина, або партійця як “натхненника” усіх можливих і неможливих перемог трудових мас обернулася на практиці у всіляко підтримуваний режимом

шаблон. Відстоювання власних творчих принципів, свободи творчості було для письменників, які не втратили свого творчого обличчя, головним змістом їх життя. У кінцевому наслідку це й було відстоювання національної тотожності в літературі” [12, 26].

6) Врахування національної своєрідності естетики.

О. Вертій, наприклад, у цьому плані звертається до досвіду національно-визвольної боротьби українства проти Московщини на рівні літературно-естетичної думки 70 – 90-х років XIX ст. Це протистояння поглибило і стимулювало вивчення основ художнього освоєння народного світогляду, що призводить дослідника до висновку про наступне: “духовне життя народу, його світогляд кладуться в основу з’ясування природи народознавчого чинника, національної картини світу, філософічності художнього мислення, естетизму та поетизації світу як вияву її національної самобутності” [4].

7) Поглиблене осмислення структурних елементів дискурсу української ідентичності.

Наприклад, “національна традиція”, “національної літератури”, “національного стилю”, “національної ментальності” в Н. Шумило чи національного фольклору і міфології, культурного комплексу середземноморської традиції, християнського світобачення, бездержавності української нації та імперативної націотворчості української літератури в Ю. Мариненка.

8) Врахування базовості народної творчості і звичаїв (народної культури взагалі) для формування письменників і духовного життя народу в цілому.

Тому дослідники вважають, що перебування у народній стихії формувало в українських письменників зацікавлення народним мистецтвом, народними звичаями, обрядами, піснями, легендами, переказами тощо, зацікавлення, які “закладали основи національного світовідчуття, світосприйняття, світорозуміння, світовираження і світоутвердження загалом та літературно-естетичних поглядів зокрема” [4, 63].

9) Розгляд українського народництва XIX ст. як важливого націотворчого феномена.

Як “етнокультурної кореневості”, як “конкретно-історичного сплеску національної свідомості”, навіть як певного синоніму національної сутності української поезії XX ст. у В. Моренця та, схоже, у Н. Шумило та О. Вертія.

У межах корелювання із постколоніалістичною теорією методологічно значущими є наступні ідеї:

1) Несприйняття і критика різних типів імперіалізму та породжених ними

колоніалістичних практик; це стосується передусім імперіалізму російського.

С. Андрусів, скажімо, критикуючи “негативні” (начебто “самоізоляціоністські”, “ксенофобські”) боки національної ідентичності в М. Перессіні, справедливо зазначає: “Треба сказати, що цей вчений, як і більшість західних інтелектуалів, користується суто теоретичними, не висунуваними із суспільної практики (вони їх на практиці просто “не бачать”) постулатами. А якраз відсутність рівноправного діалогу між націями чи етносами, гноблення сильною слабшою (військово, економічно) викликає ослабшу спротив і бажання визволитись, повернути собі гідність і самоповагу – національну ідентичність” [1, 35]. Л. Сенік національно концептуалізує жанрову форму як форму антиімперського протистояння: “...опір русифікації, планомірному стиранню національної тотожності і всім негативним явищам, які супроводжують процес колонізації України в першій половині ХХ ст. і разом з тим є його типовими елементами, стає небувалим за масштабами і соціальною та психологічною глибиною, гостро актуальним, набуває особливої сили в політиці і, зокрема, в художній літературі, оскільки знаходить своє вираження і в такому популярному жанрі, як роман” [12, 9].

2) Полемічна настанова щодо космополітичного світогляду та зумовленого ним дискурсу.

Л. Сенік, для прикладу, рішуче опонує тим сучасним авторам, які з космополітичних позицій підважують чи й взагалі заперечують позитивну роль національної самобутності в глобалізованому світі: “Опоненти національної ідентичності, прихильники т.зв. духовної інтеграції, яка впливає з неминучою економічно-виробничою міждержавною співпраці, заперечать: мовляв, сучасний світ, інтегруючись, стирає національні ознаки, світ, значить, прямує до “одного народу” – “всесвітнього громадянина”. У цьому плані український дослідник вдається до аналогії із більшовицьким інтернаціоналізмом радянського часу, що дозволяє помітити типологічну схожість – на підставі антинаціональної тенденційності – різних ідеологічних систем: “Цю (антинаціональну – М.І.) думку насаджував режим упродовж свого існування з чітко окресленою метою – потопити нації і народності імперії у всеросійському болоті. В умовах режиму з його політикою русифікації, атеїзації, загального знецінення вічних цінностей бачимо наслідок усіх цих та інших заходів – спотворення особистості, її “матеріалізацію”, насильну відмову від християнської духовності, втрату опору усім цим негативним явищам, психологічну і світоглядну деформацію” [9, 8 – 9].

Ю. Мариненко розмірковує про загрози українській культурі з боку глобалізації та постколоніального космополітизму: духовне знекровлення світової цивілізації, розмивання кореневих систем культурних конфігурацій, вигасання духовного потенціалу “старих” цивілізацій тощо та виняткову здатність національних культур вистояти у зіткненні з універсалізує питання національної самобутності, виводить його за межі “суто наукового літературознавчого дискурсу”, показує його загальногуманітарний і навіть етичний характер: “...це проблема етична, позаяк саме в цьому напрямі відбувається агресія на національну ідентичність, її дискредитація” [9, 6]. О. Вертій застерігає від нової “єдиноправильності”, яку можна спостерегти в деяких пострадянських дослідженнях, де “відбувається підміна понять, штучне пристосування їх до явищ національного буття навіть тоді, коли між ними немає ніяких природних зв’язків”, де “явища національного літературного життя... розглядаються у відриві від їх природного, національного змісту та поза природною, національною формою побутування”, де відбувається “зміщення понять, довільне, без належного об’єктивного аналізу, потрактування фактів”, де, зрештою, “вкотре нав’язується переконання у нашій меншвартості”. Така частина постколоніального літературознавства, на думку дослідника, “стає надуманим і космополітичним” [4, 3 – 4].

3) Актуалізація питання культурно-політичного колабораціонізму низки підколоніальних українських авторів.

Л. Сенік, наприклад, у цьому зв’язку запитує: “...чи був тоді (у 20-х роках. – М.І.) український роман українським? Як бути з творами, написаними з антиукраїнських позицій, або ж з романистами, які в світлі чужих ідей прагнули показати тодішню Україну? Неважко зрозуміти, що одне й друге дає підстави говорити про колабораціонізм” [12, 4].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Підсумовуючи, зазначимо, що у цій статті ми окреслили важливі для теоретичного моделювання поняття теорії, принципу, концепції, моделі та гіпотези. Базуючись на матеріалі осмислення історико-літературного дискурсу національної ідентичності зазначених монографій, виявлено низку системотворчих та системоутворених елементів гіпотетичної моделі теорії національної самобутності в українському постколоніальному літературознавстві та зроблено вірогідне припущення про можливість

подолання за допомогою української націоналістичної моделі низки постколоніалістичних апорій, а також розбудову на її основі як українського варіанта постколоніалістичного методу, так і уточнення загальної теорії та методології постколоніальних студій.

1. Андрусів С.М. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст.: [монографія] / С. Андрусів. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2000, Тернопіль: Джура, 2000. – 340 с.

2. Брюбейкер Р. Переобрамлений націоналізм. Статус нації та національне питання у новій Європі / Р. Брюбейкер; [переклад з англійської Олександра Рядова]. – Львів: Кальварія, 2006. – 280 с.

3. Варварцев М.М. Джузеппе Мадзіні, мадзінізм і Україна: [монографія] / М. Варварцев. – К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2005. – 304 с.

4. Вертій О. Народні джерела національної самобутності української літератури 70 – 90-х років ХІХ століття: [монографія] / О. Вертій. – Суми: Собор, 2005. – 446 с.

5. Веселовский А.Н. Из введения в историческую поэтику / А.Н. Веселовский // Веселовский А.Н. Историческая поэтика / Вступ. ст. И.К. Горского. – М.: Высш. шк., 1989. – С. 42 – 59.

6. Зотов А.Ф. Структура научного мышления / А.Ф. Зотов. – М.: Политиздат, 1973. – 182 с. (Над чим працюють, о чим спорять філософи).

7. Касперський Е. Література. Теорія. Методологія / Е. Касперський // Література. Теорія. Методологія: [пер. з польськ. С. Яковенка

/ упор. і наук. ред. Д. Уліцької]. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2006. – С. 9 – 38.

8. Литературная энциклопедия терминов и понятий / [под ред. А.Н. Николюкина]. Институт научн. информации по общественным наукам РАН. – М.: НПК “Интелвак”, 2001. – 1600 стб.

9. Мариненко Ю.В. Місія: проблеми національної ідентичності в українській прозі 40 – 50-х років ХХ століття. [монографія] / Ю.В. Мариненко – Кіровоград: “Імекс-ЛТД”, 2004. – 328 с.

10. Моренець В. Національні шляхи поетичного модерну першої половини ХХ ст.: Україна і Польща / В. Моренець. – К.: Видавництво Соломії Павличко “Основи”, 2002. – 327 с.

11. Ракитов А.И. Принципы научного мышления / А.И. Ракитов. – М.: Политиздат, 1975 – 143 с.

12. Сенік Л. Роман опору. Український роман 20-х років: проблема національної ідентичності / Л. Сенік. – Львів: Академічний експрес, 2002. – 239 с.

13. Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.

14. Шумило Н.М. Під знаком національної самобутності. [Українська художня проза і літературна критика кінця ХІХ – поч. ХХ ст.] / Н.М. Шумило. – К.: Задруга, 2003. – 354 с.

15. Шюц А. Формирование понятия и теории в общественных науках / А. Шюц // Кравченко А.И. Социология: Хрестоматия для вузов. – 2-е изд. – М.: Академический Проект; Фонд “Мир”, 2004. – С. 90 – 104.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2014

“І забудеться срамотна
Давня година,
І оживе добра слава,
Слава України,
І світ ясний, невечірній
Тихо засіяє...
Обнімється ж, брати мої,
Молю вас, благаю!”

Тарас Шевченко
“І мертвим, і живим...”, 1845

“Подивіться на рай тихий,
На свою країну,
Полюбіте щирим серцем
Велику руїну,
Розкуйтеся, братайтеся!”

Тарас Шевченко
“І мертвим, і живим...”, 1845

